

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Oorlog als oorzaak

Verslag van

Oorlog als oorzaak — In kunst en psychiatrie [Ieper, 16 juni 2016]

JAN SCHEFFER

De herdenking van de slag om Ieper, in 1916 (nu honderd jaar geleden) is aanleiding voor een artistiek project langs de weg die deze stad met de plaats Menen verbindt, waarvoor veertig kunstenaars uit België en andere landen de opdracht kregen zich in de landschappelijke en architecturale overblijfselen van de Eerste Wereldoorlog te verdiepen. Deze door de Duitsers Ypernstrasse en door de Britten Menin Road genoemde weg stond haaks op de frontlijn en werd door beide partijen intensief gebruikt, zonder dat de Britten Menin ooit bereikten, noch de Duitsers Ieper.

Het symposium dat ter gelegenheid hiervan werd georganiseerd getiteld *Oorlog als oorzaak — In kunst en psychiatrie* vond plaats in het Psychiatrisch Ziekenhuis Heilig Hart in Ieper, waar we in een fraai nieuw auditorium werden verwelkomd door Katrien Verstraete. Het in 1900 gebouwde ziekenhuis werd tijdens de Eerste Wereldoorlog zwaar beschadigd en in 1920 geheel herbouwd. In Mark Kinet's beeldende inleiding, 'panoramisch', over veel verschillende aspecten van oorlog, geweld en het 'kwaad', merkte hij op dat de psychoanalytische literatuur hierover zeker beïnvloed is door het feit dat Freud drie zoons had die in de Eerste Wereldoorlog hadden meegevochten. Hij noemt wat tegenwoordig 'posttraumatische stressstoornis' zou worden genoemd: de fixatie aan een schokkend gebeuren, de herhaling ervan in dromen, 'nog niet afgehan-

delde traumata', en verwijst naar Melanie Kleins postuum uitgegeven *Narrative of a child analysis*, waarin de tienjarige Richard in tientallen tekeningen zijn eigen oorlog met onder anderen Hitler uitbeeldt met sterke, seksuele en agressieve verlangens jegens beide ouders en Melanie Klein zelf. Kinet merkt op dat veel gruwelen, zoals die van Dutroux, 'per definitie' met pen noch penseel te beschrijven zijn.

De tweede spreker, de historicus Piet Chielens, releveert wat een medebezoeker opmerkte: 'Ieper is een continue herdenking van de Eerste Wereldoorlog, de «oer-catastrofe» van de twintigste eeuw. Niemand heeft de oorlog gewonnen; het bleek al tamelijk snel dat die niet te winnen was, 'de oorlog zelf heeft gewonnen', stelt hij. Het was een 'totale oorlog', die niet slechts een einde maakte aan het Russische, Habsburgse, Duitse en Ottomaanse rijk, maar waarin ook voor het eerst gifgas werd gebruikt, etnisch homogene naties met zelfbeschikkingsrecht voor volkeren werden uitgeroepen en gedwongen assimilatie, deportatie en genocide plaatsvonden. Dekolonisatie werd in gang gezet en nieuwe machtsverhoudingen ontstonden, met de Verenigde Staten op de voorgrond. De industrialisering van de oorlog maakt dat een 'totale oorlog' een 'totale overwinning' behoeft, gegeven de enorme opofferingen van de totale bevolking en 'om de vele doden te verantwoorden'.

Marc De Kesel vraagt zich naar aanleiding van de merkwaardige titel van het symposium af waarvân oorlog de oorzaak is, 'van oorlog?, van álles?'. Als we de filosoof Heraclitus volgen, is oorlog immers 'de vader van alle dingen', dus ook van vrede. Hoe moeten we ons de oorlog denken, wat is het dat de mens het niet kan laten een oorlog te ontketenen? Je kunt de darwinistische kaart

trekken: oorlog vindt zijn oorzaak in de ›survival of the fittest‹, het overleven van de soort: de best aan de omgeving aangepaste geeft de grootste levensprikkel. Maar gaat het inderdaad slechts om zelfbehoud? Is dat niet een te eenvoudig verklaringsmodel? De Kesel trekt de freudiaanse kaart en stelt de lust die de mens aan het zelfbehoud ontleent centraal. Lust veronderstelt een zekere afstand tegenover het zelfbehoud en kan zó ver gaan dat met het zelfbehoud — en dus met leven en levens — wordt gespeeld. Het ›zelf‹ van de mens gaat terug op deze lust of, zoals Freud het ook stelt: het zelf is een wens-zelf en dat valt nooit samen met het reële zelf. Freud geeft als voorbeeld dat de mens een eigengereide relatie met de dood heeft. Ik kan dromen dat ik in een kist onder de grond lig, maar dat ben ik nooit zélf als reële dromer, dat is mijn wens-Ik. Vandaar dat we ervoor kunnen kiezen ons (wens)Ik ›voor volk en vaderland‹ op te offeren — en in dezelfde beweging natuurlijk ook alle vijandige Ikken te doden. Oorlog is een veld van agressie, waarin alle lusten ontketend worden, en waar geroofd, verkracht en vermoord wordt. Maar het ergste is dat dit alles in naam van een hoger doel gebeurt en dat de strijdende partijen daar de hoogste ethische en religieuze waardering aan vastknopen. De Kesel verwijst naar *Massapsychologie und Ich-Analyse*, waar Freud zijn lusttheorie weersproken ziet door de ›abstracte‹ loopgravenoorlog waar geen echte lustwinst te bespeuren valt. Zo'n oorlog is meer een abstracte schiettent, zonder prijzen. Maar Freud ontwaart er toch lust in, niet in objectverovering, maar in de identificatie met de leider, met de ›vader‹ waarmee hij zich identificeert, de lust zit hier in de groep. De groep wordt een collectieve lustmoordmachine. Dat maakt het sociale van de oorlog zo gevaarlijk. Het doel van die moordmachine ligt in het vestigen van een door geen vijand meer bedreigde, onbezoedelde identiteit. Wie Lacan gelezen heeft, weet dat die volle identiteit een onmogelijk te realiseren fantasma is en dat de verwoede pogingen het te realiseren

alleen een spiraal van geweld teweeg kunnen brengen. Voor de moslimterrorist ligt de bevrediging van het verlangen naar identiteit juist in het vernietigen van alle identiteit, die van hemzelf inclusief. Wat hij loochent is dat het moslim zijn samenvalt met het verlangen een moslim te zijn, niet en nooit met de reële moslim die hij is. Dus ›echt‹ moslim zijn realiseert hij slechts in het vernietigen van anderen, in zijn terreurdaad zelf. Of, zoals Lacan het zou uitdrukken, waar hij denkt reëel moslim te zijn, is hij enkel aan het genieten, een genot dat in zijn geval bestaat in een zelfvernietigend zaaïen van terreur. Er is een overeenkomst met het orgasme, ook wel ›la petite mort‹ genoemd: hij beleeft het zelfverlies, als alles wordt vernietigd, als genot. Het geweld is dan een vorm van genot. Ook dat was de vier jaar loopgravenwreedheid van de Eerste Wereldoorlog, Flanders Fields kunnen zo een ›road to jouissance‹ genoemd worden, wel een macabere confrontatie. De kunstenaar Bart Lodewijks (www.bartlodewijks.nl), die onder meer voor de VPRO een documentaire over Bosnië maakte, ontdekte in Glasgow schoolkrijt om mee te werken. Met dik krijt trekt hij evenwijdige lijnen, ook met hoeken, op binnen- en buitenmuren van gebouwen, wegen en objecten. ›Krijt behoort aan de kinderen‹, stelt hij, en ›Je moet als kunstenaar altijd buiten de lijnen tekenen.‹ Het resultaat is intrigerend, vervreemdend en, dat is onmiskenbaar zo, vaak betoverend. De reacties van de mensen die met zijn werk geconfronteerd worden, lopen uiteen. De meeste zijn evenwel gunstig, ook als het gaat om het interieur van een huis; duidelijk is dat die reacties deel van Lodewijks kunst uitmaken. Eén object: de toren van het schuttersgilde, is zonder meer heel bijzonder. ›Oorlog? Die is er nog‹, merkt Lodewijks op. De laatste spreker was Renato Nicolodi (www.renatonicolodi.com), die eerst uitvoerig verslag deed van zijn (gemengde) afkomst. Vaders vader, een buitenechtelijk kind, uit Italië, als tolk onder Mussolini gevangen genomen en in België beland, was

een zeer beeldend verteller aan wie Nicolodi veel ontleend heeft. ‘De dood is altijd omnipresent geweest in mijn leven’, merkt hij op: zijn moeder overleed toen hij veertien, haar moeder toen hij zestien was. Met zestien jaar werd hij eerst schrijnwerker en vervolgens werd hij opgeleid tot architect. Door de oorlog en de confrontaties met de dood heeft hij een bijzondere belangstelling voor bunkerarchitectuur gekregen en ontwerpt hij onder meer grafgedenktekens. Nicolodi is zeer productief, zijn ontwerpen zijn oorspronkelijk, intrigerend, soms met een trompe-l’oeil-effect, vaak streng en meestal in dezelfde olifantengrijze kleur. Soms doet hij aan Piranesi denken, zij het op kleinere schaal. Nicolodi benadrukt het belang van het verhalen vertellen voor kinderen; lege schappen van een werk symboliseren de verdwenen bibliotheek van Alexandrië, hij toont een façade op het bolwerk waarachter zich de restanten van een joodse begraafplaats bevinden. Een ander kunstwerk: afgietsels van bunkermuren, een mausoleum gemaakt met een duokruis, een kapel die oogt als een langgerekt grafmonument.

Het was een geslaagd symposium dat met een glas en hapjes en de mogelijkheid om met de sprekers nader contact te leggen werd afgesloten. Het nodigde zeker uit het kunstparcours in zijn geheel af te leggen. Ieper is gemakkelijk te bereiken, als u op weg naar Frankrijk of Engeland bent via de afslag bij Kortrijk, of op de terugweg uit het Verenigd Koninkrijk die bij Veurne.

Op weg naar integratie

Verslag van

De nieuwe procesdiagnostiek, a bridge under troubled water [Amsterdam, 24 juni 2016]

OLGA URBANOVICH

Op 24 juni 2016 vond in de Rode Hoed in Amsterdam het tweede symposium plaats van de cyclus *Curriculum psychodynamiek*. Na het succesvolle eerste symposium over dromen, werd deze keer de aandacht gericht op de diagnostiek. Het onderwerp trok veel belangstelling onder verschillende professionals: een overvolle zaal, veel vragen en interessante discussies in de pauze.

Het woord *integratie* stond die dag centraal: Ten eerste ging het om een integratie tussen de op de voorgrond staande klachten en symptomen en de onderliggende persoonlijkheidsproblematiek. Ten tweede om een integratie tussen een descriptieve en een verklarende manier van diagnostiek van persoonlijkheidspathologie. Ten derde was er sprake van een integratie tussen verschillende diagnostische instrumenten en ook, indirect, werd er een brug gelegd naar een integratie tussen verschillende behandelmethoden. Vanuit het psychodynamische perspectief is er een duidelijke vooruitgang in ons ‘ggz-land’!

Nu iets specifiek over de lezingen. Frans Schalkwijk richtte zich in zijn lezing *Het psychodynamische diagnostisch landschap* op de psychodynamische wijze van diagnosticeren. Hij noemde vier aspecten daarvan die onmisbaar zijn:

- het ontwikkelingsperspectief (‘betrek het verleden erbij om het heden te begrijpen en de toekomst te voorspellen’);
- het onbewuste (het ‘primaire onbewuste’ en het ‘secundaire, dynamisch onbewuste’, het impliciete en het expliciete geheugen);